

SDE RAPOR

Yüksek Askeri Şura (YAŞ) ve Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Sistemdeki Yeri

TESPİTLER - ÖNERİLER

Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş

Temmuz 2012

İç Politika ve Demokratikleşme Programı Koordinatörlüğü



Yüksek Askeri Şura ve Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Sistemdeki Yeri Çalıştayı (19 Temmuz 2012) Katılımcıları:

Prof. Dr. Yasin Aktay (SDE Başkanı)

Doç. Dr. Atilla Sandıklı (BİLGESAM Başkanı)

Mesut Ülker, (Hazar Strateji Enstitüsü (HASEN) Başkanı)

Şahin Akdoğan (ASDER Ankara Şube Başkanı)

Dr. Levent Ünsaldı (Ankara Üniversitesi DTCT)

Hüseyin Kocabıyık (Yazar, Sabah Grubu)

Aydın Bolat (SDE Stratejik Planlama Kurulu Başkanı)

Faik Tarımcıoğlu (E. Askeri Hâkim, SDE Yüksek İstişare Kurulu Üyesi)

Prof. Dr. Aytekin Geleri (SDE Savunma ve Güvenlik Programı Koordinatörü)

Dr. Murat Yılmaz (SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörlüğü)

Doç. Dr. Bekir Berat Özipek (SDE Danışmanı)

Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş (SDE Uzmanı)

Ahmet Ünal (SD Dergisi Yazı İşleri Müdürü)

İÇİNDEKİLER

SDE Başkanı'ndan.....	3
Editörden.....	5
Özet.....	6
Giriş.....	7
1. Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkilerinin Tarihsel Boyutu.....	8
2. 2000 Sonrası Gelişmeler.....	10
3. Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler.....	11
a) Balyoz Davası.....	12
b) YAŞ Süreci	12
c) Bedelli Askerlik, Vicdani Ret ve Profesyonel Orduya Geçiş.....	13
d) Ordunun Denetimi Açısından Gelişmeler	14
e) Mevzuat, Kurumsal Mekanizmalar ve MGK.....	17
2011 Yaş Raporu İzleme ve Değerlendirmesi	19
Sonuçlar ve Öneriler	20

SDE Başkanı'ndan...

Türkiye'nin yaşadığı değişim sürecinde, demokrasi ve insan hakları konusundaki gelişmeler, ekonomik alanda kaydedilen gelişmelerin belirgin bir şekilde gerisinde kalmaktadır. Ekonomik olarak dünyanın en büyük devletleriyle rekabet eden Türkiye, demokrasi ölçüm verilerine göre 110 ülke arasında 87. sırada yer almaktadır.

Sözkonusu çelişkinin en bilinen nedeni, demokratikleşme ölçümlerinde ilk bakılan noktalardan biri olan asker-siyaset ilişkileridir. Son yıllarda bu alanda yaşanan olumlu gelişme ve ilerlemelere rağmen, bunlar yetersiz kalmakta, askerin sistem üzerindeki vesayetçi konumu demokratik ülkeler sıralamasında onu hâlen aşağılarda tutmaya devam etmektedir.

Askerin değişik yollarla siyaset karşısında devam eden göreceli özerkliği, askeri harcamaların denetimden uzaklığı, görev terfi ve temditlerin sivil iradede bağımsız bir biçimde kendi iç işleyişiyle sürdürülmesi gibi konular demokrasi seviyesinin tespitinden baz alınan en önemli konular. Aslında askerlikle doğrudan ilgili olmayan hususlarda sergilediği ilginin geçmişte TSK'ni de kendi işleyişi yönünden nasıl verimsizleştirdiği, asli konularına ağırlık vermesini engellediğini bu ülkede acı tecrübelerle yaşayarak gördük.

YAŞ'ın istişari bir organdan karar alıcı bir organ haline gelmesi, darbelerin tarihiyle yakından ilgilidir. Darbe ortamında askerler kendi terfi, atama ve kadrolaşmalarıyla ilgili bütün kuralları, sivilleri tamamen devre dışı bırakacak tedbirler alarak tesis etmiştir. Böylece kurumun kendi içinde tesis ettiği göreceli özerk yapının, giderek ülke siyaseti üzerinde belirleyici bir rol oynamasının önü, işin tabiatı gereği alınamıyor. Demokratik bir ortamda bu durumun sürdürülmesi imkânsızdır.

Mevcut durum Türkiye'nin savunmasını güçlendirmiyor, aksine çok önemli zafiyetler oluşturuyor. Açıkça ifade etmek gerekir ki bu çalıştayda ve raporda niyetimiz TSK'nın daha verimli ve etkili bir yapılanmaya kavuşturulmasıdır.

Yeni ve daha güçlü bir TSK için zaman aleyhimize işliyor. Bunu kimin ve nasıl yapacağı sorusunun cevabı TSK'yı fazlasıyla aşıyor. Tamamen örgüt sosyolojisinin gerçekleri dolayısıyla, bu çapta bir kurumun reformu yalnızca o kurumun iç işleyişine bırakılamaz. Siyasi sorumluluğun üstlenilmesi ise tabii ki işin en önemli kısmı.

Daha demokratik bir toplumun inşasında bağımsız-sivil kurumların da denetleme-sorgulama ve fikri takip sorumlulukları vardır. SDE olarak bu sorumluluk kapsamında her yıl asker-sivil ilişkilerinde ülkemizin daha demokratik bir doğrultuda ilerleme raporunu tutmaya çalışıyoruz. Bu amaçla geçen yıl yaptığımız gibi bu yıl da konuya dair çalışmalarımızı sürdürdük. *Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi* başlığı altında Nisan ayında kamuoyuyla paylaştığımız rapordan sonra şimdi de Demokratikleşme ve İç Siyaset Koordinatörlüğü ile Savunma ve Güvenlik Koordinatörlüğünün katkılarıyla hazırlanan *YAŞ ve Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Sistemdeki Yeri* başlıklı çalışmamızı sunuyoruz. Çalışma daha önce SDE'de düzenlenen ve alanında çok değerli akademisyen, sivil toplum temsilcisi ve kanaat önderinin katılımıyla gerçekleşen bir çalıştayın verileriyle de desteklendi.

Çalıştayımıza katılan ve bu raporun hazırlanmasında emeği geçen bütün arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum. Raporun Türkiye'nin demokratikleşme seviyesine katkıda bulunması ümidiyle.

Prof. Dr. Yasin Aktay
SDE Başkanı

Editör'den...

Türkiye'deki değişim ve demokrasi süreci devam ediyor. Bu süreç, ise esas itibarıyla bürokratik vesayet sisteminin tasfiye edilmesi ve evrensel demokratik hukuk devlet standartlarına uygun anayasal devlete geçilmesini amaçlamaktadır. Türkiye demokrasisinin uzak ve yakın tarihi bu sürecin zorluklarını ortaya koymaktadır. Mamafih uzak ve yakın tarih, anayasal devlete geçişin güçlü tarihi, toplumsal ve siyasi kökleri olduğunu da ifade etmektedir. Türkiye'nin yeni, sivil ve demokratik anayasa yapma çabaları bugün kamuoyunun geniş desteği ve ilgisi ile TBMM Uzlaşma Komisyonu marifetiyle yürütülmektedir. Yeni Anayasa çalışmaları aynı zamanda, bürokratik vesayet sürecinin tasfiyesiyle beraber yürümektedir.

Bürokratik vesayet sürecinin tasfiyesi, mevzuat ve kurumsal yapıdaki reformların yanında, bürokratik vesayetle hesaplaşma şeklinde gerçekleşmektedir. Hesaplaşma, medyanın bürokratik vesayet ve onun öteki yüzünü teşkil eden darbeciliği teşhir etmesi ve sivil toplumun yoğun eleştirileri altında seyrediyor. Bu hesaplaşmanın kaçınılmaz bir ayağını da, işin hukuki yönünü kuşatan yargılamalar meydana getiriyor. Yargılamalar emekli ve muvazzaf askeri kişileri de kapsıyor. Cumhuriyet tarihinde ilk defa darbeci ve darbe müteşebbisi askerler bu ölçekte yargılanıyor.

İşin kamuoyu ve yargı dışında, yürütme ve yasamayı ilgilendiren kısmı da dikkat çekici. Yürütme, bir yandan teamül adı altında demokratik otoritenin dışında ve askeri hiyerarşinin kendinden menkul bir meşrulukla karar bağladığı atamalara izin vermeyerek YAŞ'ta yetkilerini kullanırken, diğer yandan da bürokratik vesayet tasfiyesinde üzerine düşeni yapmaya çalışıyor. Öte yandan da tutuklu subay ve generalleri açığa almayarak ve emekli etmeyerek demokratik reformların tamamlanmasını isteyen kesimlerce eleştiriliyor. Hükümetin savunma politikası hala sivil aktörlerce hazırlanmıyor. Sivil bir Milli Savunma Bakanlığının inşa edilmesi ve savunma politikalarının sivil otorite tarafından karar bağlanması konusunda, hala alınması gereken ciddi mesafeler var. Keza yasamanın da bu bahiste hem Milli Savunma Komisyonu'nun uzman desteğiyle güçlendirilerek milli irade adına silahlı kuvvetleri denetlemesi hem de reformların mevzuat ayağını ikmal etmesi gerekiyor.

Türkiye'nin demokratikleşmesi yönündeki sürece Stratejik Düşünce Enstitüsü önemli katkılarda bulunmayı sürdürmektedir. SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörlüğü tarafından düzenlenen paneller, çalıştaylar ve diğer toplantılar ve ayrıca hazırlanan raporlar bu sürecin önemli parçası durumuna gelmişlerdir. Bilindiği gibi 2012 yılının başında Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş tarafından Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi başlıklı bir rapor hazırlanarak sonuçları kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu kez yaklaşan Yüksek Askeri Şura toplantısı öncesi yine Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş tarafından ilk raporun da tamamlayıcı mahiyetinde sayılabilecek Yüksek Askeri Şura (Yaş) ve Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Sistemdeki Yeri başlıklı rapor ilginize sunulmaktadır. Raporda, demokratikleşmenin sağlam ve kalıcı bir zemine oturması bakımından özellikle yaklaşan YAŞ toplantısı öncesi yapılması gerekenler kapsamlı şekilde aktarılmaktadır. Ayrıca rapor demokratikleşme bağlamında asker-sivil ilişkilerinin oturması gereken genel çerçeve hakkında da teklifler ihtiva etmektedir. Raporun ilgililere faydalı olmasını dilerim.

Dr. Murat Yılmaz
SDE İç Politika ve Demokratikleşme Koordinatörü

Özet

Türkiye’de son dönemde güçlenen demokratikleşme dalgası, halkın meşru temsilcileri olan siyasetçilerin inisiyatifi tam olarak ellerine almaları demokrasi üzerindeki vesayet perdesinin kalkması yönünde işlemektedir. Bu bakımdan, herhangi bir mekanizma veya organın aslında kendisine ait olmayan bir yetkiyi kullanmasının engellenmesi önem arz etmektedir. Söz konusu demokratikleşme dalgasının en önemli bileşenlerinden birisi, ordu üzerinde, siyaset kurumunun tam bir kontrol sağlayabilmesini sağlayacak somut ve kalıcı adımların atılmasından geçmektedir. Bu bağlamda, 2012 yılının Ağustos ayında yapılacak Yüksek Askeri Şura toplantısının klasik işlevinin çok daha ötesine geçen bir anlama ve öneme sahip olduğu görülmektedir. YAŞ toplantısının bu denli kritik bir görünüm kazanmasının en önemli nedenlerinden biri, Ergenekon ve Balyoz gibi davalar nedeniyle yargılanan veya tutuklu durumda bulunan subaylarla ilgili kararların alınacak olmasıdır. 2011 YAŞ toplantılarında bu yönde somut bir adımın atılmadığı açıktır. Bu durum, bugüne kadar yapılan reformların kalıcılığına yönelik bakışın karamsar olmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, bu şekilde, tutuklu yargılanan generallerin durumlarından ötürü kadroların boşalmaması nedeniyle terfi bekleyen pek çok subayın mağdur olmalarına da sebebiyet verilmektedir. Dolayısıyla YAŞ toplantısında Balyoz ve Ergenekon davalarında tutuklu ve tutuksuz yargılanan ve bekleme süreleri dolan general ve amirallerin emekliye sevk edilmesi gerekmektedir. Halen TSK’daki general ve amiral sayısı 301 olarak belirlenen kadro sayısını çok aşır 361 rakamına ulaşmıştır. Dolayısıyla bu kişilere yönelik emeklilik kararının hizmette bir zaaf oluşturmayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Bu davalar nedeniyle tutuklu olan personelin terfi ettirilmesi hukuken mümkün değildir. Söz konusu davalarda yargılanan ve rütbelerinde bekleme sürelerini dolduran (tutuklu-tutuksuz) personel emekli edilmelidir. Rütbelerinde bekleme süresini doldurmayan tutuklu personel açığa alınmalı, tutuksuz yargılananlar ise pasif görevlere getirilmelidir.

Böylece siyasi otorite reform sürecindeki kararlılığını, ordu ise demokrasiye tam bağlılığını göstermiş olacaktır. Bunların yanında daha genel bir çerçeve içinde;

- Silahlı Kuvvetlere ait harcamaların siyaset kurumu tarafından tam olarak denetim altına alınması,
 - Hâlen genel bütçe dışında yer alan ve bu nedenle sınırlı bir denetlenme imkânları bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) kanalıyla yapılan harcamaların bütçe içine alınması,
 - Sayıştay’ın ordu üzerindeki denetim yetkisini tam olarak kullanmasının sağlanması,
 - Tamamen askeri bir görünüm sergileyen Milli Savunma Bakanlığı’nın mümkün olduğunca sivilleştirilmesi,
 - Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması,
 - OYAK’a kanun ile tanınan ayrıcalıklara son verilmesi,
 - Ordunun tüm kadrolarında ihtiyaç planlamasını yeniden yapması ve nicelik açısından küçültülmesi,
 - Profesyonel orduya geçiş çalışmalarının hızlandırılması,
 - TSK içindeki terfi sisteminin gözden geçirilmesi,
 - Darbelerin gerekçesi olarak gösterilen TSK Kanunu 35. maddesinin yürürlükten kaldırılması,
- gibi önerilere rapor kapsamında yer verilmiştir.

Giriş

Türkiye demokrasisindeki normalleşme süreci, etkisini pek çok alanda, eş zamanlı olarak gösteriyor. Demokrasi üzerindeki vesayet perdesinin kalktığı, ülke içinde inisiyatifin seçilmiş siyasetçilere geçtiği bu dönemde sivil-asker ilişkileri de demokratik bir çerçeveye içine yerleşmeye başladı. Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki tayin ve terfilerin görüşüleceği Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantısı bu minvalde geçmişe göre daha fazla önem taşıyor.

1971 Muhtırasından kısa bir süre sonra 1972 yılında “Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kurulan YAŞ temelde;

- a) Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan askeri stratejik anafıkrın (Konseptin) tespiti ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesi hususlarında görüş bildirmek;
- b) Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedefleri ile ilgili konularda görüş bildirmek;
- c) Silahlı Kuvvetlerle ilgili olup önemli görülen kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını inceleyip görüş bildirmek;
- d) Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanı'nın lüzum gördükleri hallerde Silahlı Kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirmek;

görevlerine sahiptir. Bu bağlamda, ordunun temel komuta kademesini şekillendiren YAŞ'ta ilgili kanuna göre çoğunluğu askerlerin oluşturduğu dikkat çekiyor. Kanunun ikinci maddesine göre, Şura'nın üyeleri, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerdir. Diğer taraftan toplantılar boyunca tüm üyelerin oyları eşit olarak kabul ediliyor. Kararların salt çoğunlukla alınması gerekiyor ve oylarda eşitlik halinde başkanın tarafının görüşünün geçerli olacağı öngörülüyor. Ancak bu durumun pratikte bir karşılığının olmadığı, kararların çoğunlukta bulunan askerlerin iradeleri doğrultusunda belirlendiği somut bir durum olarak karşımıza çıkıyor.¹

YAŞ toplantılarının bu denli kritik bir görünüm kazanmasının en önemli nedenlerinden birinin Ergenekon ve Balyoz gibi davalar nedeniyle yargılanan veya tutuklu durumda bulunan subaylarla ilgili kararların alınacak olmasından kaynaklandığı açıktır. Öte yandan Türk demokrasinin bir konsolidasyon sürecine girdiği son yılda yaşanan gelişmeler diğer pek çok konuda olduğu gibi bu alanda da geniş çaplı bir restorasyonu zorunlu kılıyor. Bu çalışmada tarihsel perspektif içinden Türkiye'deki ordu-siyaset ilişkileri ele alınacak ve son dönem yaşanan gelişmeler ekseninde hâlihazırda yaşanan sorunlara ve bu konudaki önerilere değinilecektir.

1. Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkilerinin Tarihsel Boyutu²

Osmanlı modernleşmesinin en önemli olaylarından biri, II. Mahmud’un, 1826 yılında, ülke içindeki en büyük örgütlü güç olarak padişahın gerçekleştirmeye çalıştığı reformlara engel oluşturan Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmasıdır. Bu tarihten sonra Osmanlı’da yönetim süreçlerinin diplomatların ve bürokratların eline geçtiği görülür. İlk olarak dünyadaki gelişmelere koşut olarak Osmanlı’da da diplomatlar çağı başlamıştır. Uluslararası düzlemde Metternich’in kişiliğinde simgeleşen bu çağın ülkemizdeki en önemli temsilcileri Tercüme Odası’ndan yetişen diplomatlar Mustafa Reşid Paşa, Âli Paşa ve Sadık Rıfat Paşa’dır. Daha sonraki süreçte, yani özellikle II. Abdulhamid döneminde Mülkiye bürokratları ön plana çıkar. Tüm bu süreçte, devlet, siyaset ve düşünce yaşamında etkili olan Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi isimlerin tamamı sivildir

II. Meşrutiyet döneminden sonra ise askerlerin siyaset üzerindeki ağırlığı artmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti (daha sonra Fırkası) içerisinde askerler ve siviller beraberce bulunmalarına rağmen ülkenin arka arkaya yaşadığı savaşlar, askerleri ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyet ise büyük çoğunluğu belirli dönemler İttihat ve Terakki içerisinde yer alan bir dizi askerin çabasıyla kotarılan Kurtuluş Savaşı’nın ardından kurulmuştur. Dolayısıyla, Cumhuriyete giden yol, başta Mustafa Kemal olmak üzere asker kökenli elitlerin girişimleriyle açılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ve hemen ardından Mustafa Kemal Paşanın ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra, 19 Aralık 1923 tarihinde çıkarılan 385 sayılı Kanunla askerlerin bu görevlerini sürdürürken aynı zamanda milletvekilliği yapmaları engellenmiş ve iki görevleri arasında bir tercih yapmaları istenmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde “Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri’nin İlgası”na yönelik kanun ile Kurtuluş Savaşı boyunca “Vekâlet” (Bakanlık) olarak hizmet vermiş olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) “Riyaset” (Başkanlık) düzeyine getirilmiştir. Aynı kanunla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin, Başbakan tarafından teklif edileceği ve Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı öngörülmektedir. Bu şekilde, Başkanlık, özerk bir yapıya kavuşmakta ve TBMM denetiminden çıkmaktadır. Aynı dönemde, Kurtuluş Savaşı’nın lider kadrosunda yer alan Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay gibi isimler tasfiye edilmiş ve ülke yönetimi Atatürk’ün eline geçmiştir.

Atatürk’ün cumhurbaşkanlığı döneminde ordunun tam bir denetim altında tutulduğu söylenebilir. Bu dönemde gerçekleştirilen geniş dönüşüm hareketlerinin en büyük destekçisi de ordu olmuştur. Nitekim Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı için İsmet İnönü’nün tercihiinde ordunun aktif bir rol oynadığı iddia edilir. Buna göre, Cumhurbaşkanlığına ilk aday olarak gösterilen Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, bu görevi istememiş; bunun üzerine ordunun üst düzey komutanları, Cumhurbaşkanlığı makamında görmek istedikleri kişinin, yaşamının son döneminde Atatürk’ün çevresinden uzaklaşmış olan İnönü olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine, TBMM tarafından cumhurbaşkanı seçilen İnönü, göreve gelir gelmez ordu içinde bir “modernizasyon” hareketi başlatmış ve Çakmak’la diğer bazı üst düzey komutanları emekliye sevk etmiştir. İnönü’nün Atatürk kadar güçlü bir figür olmaması, ordu içinde selefinin yaptığına benzer bir denetim kurmasını engellemiştir. Nitekim tartışmalı 1946 seçimlerinden sonra bazı genç subayların “rahatsız” oldukları ve 1950 seçimlerinin gerçekten daha demokratik bir ortamda gelişmesi için çaba harcadıkları bilinmektedir. Ancak 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ile askerlerin arasının açılması da çok uzun sürmez. Seçimden hemen sonraki ay, Haziran başında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yanlısı bazı üst düzey subayların kendilerini devirmek üzere bir darbe hazırlığında olduğunu öğrenen Başbakan Adnan Menderes,

aralarında Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman'ın da bulunduğu pek çok üst düzey komutanın emekliye sevk edilmesini sağlamıştır. 1954 seçimlerinden iyice güç kazanarak çıkan DP, orduyu denetim altına alma yönünde çabalara girişince asker içinde de iktidar karşıtı ilk hizipler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyet tarihinde ordunun siyaset alanındaki ilk ve en ciddi somut etkisi, 27 Mayıs 1960 darbesidir. Darbenin meşruiyeti Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 35. maddesine dayandırılmaktadır. Bu madde, "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır" hükmünü içermektedir. Nitekim 1980 yılında yeni bir darbe gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler yine aynı maddeye dayanarak bir meşruluk gerekçesi arayacaktır. Bu darbe, Silahlı Kuvvetlerin emir-komuta hiyerarşisinin dışında albay ve daha alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir ki darbecilerin modelinin Mısır'da aynı türden bir darbe ile Kral Faruk'u deviren Nasır cuntası olduğu bilinir. 27 Mayıs sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası ile Millî Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Cumhuriyet Senatosu gibi siyasetçilerin ülke yönetimdeki rollerine sınırlar getirecek birtakım kurumlar oluşturulmuştur.

1971 yılında Silahlı Kuvvetlerin üst komuta kademesi tarafından imzalanan bir bildiri ile ülkenin içine düştüğü karışıklıkların sorumlusu olarak gösterilen başbakan Süleyman Demirel'in istifası istenmiş ve Demirel bu çağrıya uymuştur. Bu dönemde, hükümetin istifa edip teknokratlardan oluşan yeni bir kabine kurulmasına rağmen toplumsal şiddet olaylarında bir azalma görülmemesi üzerine, ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş ve yönetim, fiilen askerlerin eline geçmiştir. Bu dönemde, pek çok insan hakkı ihlali yaşanmış ve ülke içindeki şiddet olayları tırmanmıştır.

Tüm bu gelişmeler, 12 Eylül 1980'de ülkeyi yeni bir darbeye götürmüştür. 12 Eylül darbesi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in liderliğinde, TSK'nın tüm üst düzey komuta kadrosunun desteği ve aktif katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Darbeden sonra, ülke yönetimi Evren'in başkanlığında kuvvet komutanlarından oluşan Millî Güvenlik Konseyi'ne geçmiştir. 1983 yılında yapılan darbe sonrası ilk demokratik seçime kadar fiilen askerin yönettiği Türkiye'de pek çok insan hakkı ihlalinin gerçekleştiği bilinmektedir. Bu dönemde, darbe sonrası, artık adet olduğu üzere (!) anayasa yenilenmiş ve özgürlükler ve demokrasi üzerinde yoğun kısıtlayıcı hükümler içeren 1982 Anayasası kabul edilmiştir.

Başta Turgut Özal'ın önce başbakan daha sonra cumhurbaşkanı sıfatlarıyla ülke yönetiminde etkili olduğu 1983-1993 arasındaki, on dört yıllık bir zaman diliminde Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve toplumsal göstergeler açısından gelişmiş devletlere yaklaşma çabaları devam etmiş ve bu dönemde, askerin siyaset üzerindeki ağırlığı, görece olarak azalmıştır. Ancak Refah Partisi (RP) ile Doğru Yol Partisi (DYP) arasındaki bir koalisyon hükümetinin ülkeyi yönettiği 1996-1997 yıllarında bu döngü tersine dönmeye başlamıştır. 28 Şubat tarihli Millî Güvenlik Kurulu toplantısında dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın isteği doğrultusunda MIT Müsteşarlığı tarafından hazırlanan "Türkiye'deki Radikal Dinci Akımların Rejime Tesirleri" başlıklı 70 sayfalık bir rapor okutulmuştur. Raporda, "radikal dinci akımların", "ideolojik ve teşkilatlanma" safhasını tamamladıkları ve silahlanma aşamasına geldikleri iddia edilmiştir.

Toplantıda MGK üyesi komutanlar, laiklik aleyhtarı hareket ve uygulamaların yaygınlaştığını savunarak hükümetten önlem alınmasını isterler. Toplantı sonucunda 18 maddeden oluşan ve bazı sert ifadeleri de içeren bir bildiri yayınlanır. Bildiri, zorunlu eğitimin kesintisiz sekiz yıla çıkarılmasından imam hatip okullarının meslek okullarına dönüştürülmesine, pompalı tüfek üretim ve satışlarının yaygınlaştığından bahisle bunun sınırlandırılmasından TSK'ye yönelik

tahriklere son verilmesine yönelik hükümleri içermektedir.³ Bildiri, bu yönüyle genelde “postmodern darbe” şeklinde nitelendirilmiştir.

Toplantıdan sonra Başbakan Erbakan’ın yaptığı, “Ordu ile uyum içindeyiz” şeklindeki açıklamaya Genelkurmay’dan sert bir yanıt gelir. Dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Orgeneral Erol Özkasnak, “TSK, yalnızca Atatürk’ün kurduğu laik cumhuriyete inananlar ve bu hedefe gönül verenlerle uyum içindedir” der. Bu açıklama, siyasal iktidar ile ordu arasındaki tüm köprülerin atıldığını göstermektedir. Aynı dönemde, Genelkurmay Başkanlığı karargâhında önde gelen gazeteciler, üst düzey bürokratlar ve yargı mensuplarına “irtica tehdidi” ile ilgili brifingler de verilmiştir.⁴ Nitekim toplantıdan sonra, RP-DYP koalisyon hükümeti dağılmış ve daha sonra RP, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Ancak ironik şekilde RP geleneğinden gelen bir dizi siyasetçi tarafından 2001 yılının Ağustos ayında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 2002 yılının Kasım ayında iktidarı devralacak ve Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefiyle uyumlu olarak ülkenin sivilleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi yönünde adımlar atacaktır.

2. 2000 Sonrası Gelişmeler

3 Kasım 2002 seçimlerinde, halktan tek başına hükümet kurma yetkisini alan AK Parti, Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefi çerçevesinde ordunun siyaset üzerinde etkilerini azaltacak bir dizi reform girişimini yaşama geçirmiştir. Bu dönemde, Avrupa Birliği de periyodik olarak hazırladığı ilerleme raporlarında Türkiye’de demokratik sistem içerisindeki asker etkisini eleştirmiş ve tam üyeliğin ancak bu gücün geri çekilmesiyle gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.⁵ Bu bağlamda, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi tarafından, 2004 yılında, Türkiye-AB ilişkilerine yönelik olarak re’sen hazırlanan bir raporda yer alan şu ifadeler, ordunun sistem içindeki yeri ve savunma harcamaları ile ilgili olarak AB’nin Türkiye’den beklentilerini gayet iyi özetlemektedir:

“Ordunun temel savunma ve güvenlik işlevi dışındaki rolü, AB’ye, geriye dönüşün yaşanmayacağı bir sürecin işlemekte olduğunun güvencesini verecek şekilde, kararlılıkla sınırlanmalıdır. Ordunun bütçesi tamamen demokratik denetim altına alınmalıdır. Ordunun etkisi şeffaf hale getirilmeli ve bunun gelecekte de sürmesini sağlayacak uygun önlemler alınmalıdır. Ordunun emeklilik fonu [OYAK] yohyla etkisi şeffaflaştırılmalı ve gerekirse bu fon da denetim altına alınmalıdır. Ordunun gerek resmî gerekse gayri resmî yöndeki ekonomik etki ağları ortaya çıkarılmalı ve bu etkiyi denetim altında tutmak için gerekli önlemler alınmalıdır.”⁶

2001 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ile ordunun siyaset üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılması yolunda ilk adımlar atılmış, izleyen süreçte demokratikleşme konusundaki çabalar artırılmıştır. Söz konusu zaman diliminde, kimi zaman birtakım duraksamalar yaşansa hatta geri adımlar atılsa bile genel olarak ülke içinde demokrasiyi genişletecek hukuksal düzenlemeler oluşturulmuştur. İlk olarak 2005 yılında Anayasanın 118. maddesi ve buna uyum sağlaması amacıyla 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununda değişiklikler yapılarak, hükümete savunma konularında görüş bildiren bu organ içindeki sivillerin sayısının askerleri geçmesi sağlanmıştır. Ayrıca, Kurulun tarihinde ilk kez

genel sekreterin sivil bürokrasi içinden atanmasına imkân tanıyacak yasal değişiklik yapılmıştır. Bu dönemde, ayrıca, TRT Yönetim Kurulu ve Yükseköğretim Genel Kurulu'nda asker üye bulundurma zorunluluğu kaldırılmıştır. Belki de en önemli durum ise Cumhuriyet tarihinde ilk kez, 2004 yılında genel bütçeden eğitime ayrılan payın savunma için belirlenen miktarı geçmesidir.⁷ Ayrıca, askerî mallar, Sayıştay denetimine alınmış ancak, aşağıda değineceğimiz gibi bu konuda hazırlanması gereken yönetmelik çıkarılmadığından bu hüküm uygulamaya geçirilememiştir. İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında 7 Temmuz 1997'da imzalanan ve polisin yeterli olmadığı durumlarda, askerin kentlerde yaşanan toplumsal olaylara müdahalesine izin veren *Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü* de 4 Şubat 2010 günü yürürlükten kaldırılmıştır.⁸

Öte yandan, iktidar ile asker arasındaki ilişkinin her zaman stabil veya sivil siyasetçilerin lehine seyretmediğini de belirtmek gerekir. Önce 2005 yılında yaşanan Şemdinli olayı ve olaya karışan askerî yetkililerin yargılanmasını isteyen savcı Ferhat Sarıkaya'nın meslekten ihracı, daha sonra ise 27 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde yayınlanan e-muhtıra, askerin konumunu kaybetmeme çabası şeklinde okunabilir. Son olarak, Balyoz darbe planına adları karıştığı için YAŞ'ta terfi ettirilmeyen generallere bu yolun AYİM kararıyla açılması ve iki dilli toplum tartışmalarında Genelkurmay Başkanlığının bir bildiri ile taraf olması bu durumun başka yansımalarıdır. Genelkurmay Başkanlığı, örneğin iki dil sorununu devletin bekası ile ilişkilendirmiş ve ulus-devlet ile üniter devletin korunmasında tarafsız kalmayacağını açıklamıştır.⁹ Dolayısıyla, asker, uzun yıllar boyunca elde ettiği ayrıcalıklı konumu bırakma konusunda oldukça isteksiz bir tavır sergilemekte; hatta siyasi konularda taraf gibi hareket etmeyi sürdürmektedir. Buradan hareketle, askerin siyaset üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılmasının iki aşamalı bir süreç olduğu söylenebilir. İlk olarak, tüzel düzenlemeler yoluyla ordunun temel görevinin ülke güvenliğini sağlamaktan ibaret kaldığının, bunun dışında siyasal kararlar alma ve uygulamanın siyasetçilere ait bir iş olduğunun altı net bir şekilde çizilmelidir. İkinci olarak ise siyasetçilerin yasal olarak kendilerine bağlı olarak görev yapan askerleri, idarî, malî ve hukukî yönden denetleyecek mekanizmalar kurmalı ve işletilmelidir.

Bu süreçte, en fazla öne çıkan gelişme halen devam eden Ergenekon ve Balyoz davalarıdır. Burada, Başbakan Erdoğan'ın gazeteci Hasan Cemal'e söylediği bazı sözlerin altını çizmekte yarar vardır. Cemal, Erdoğan'a devlet içindeki bazı güç odaklarının kendisini tasfiye etmek ya da teslim almak niyetinde olduklarını söyleyerek nasıl bir tavır sergileyeceğini sorar. Erdoğan'ın yanıtı, "Teslim alamazlar beni. Partimi kapatsalar da, beni yasaklasalar da yoluma devam ederim. Bu da demokrasi yoludur." şeklinde olmuştur.¹⁰ Buradan da anlaşılabileceği gibi, Erdoğan ve AK Parti ülke içinde bir demokratikleşme ve sivilleşme yaşanması yolunda adımlar atma bakımından kararlılığa sahiptir.

3. Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler

2011 yılı, artık alışıldığı şekilde, asker-siyaset ilişkileri bağlamında oldukça hareketli geçti. Ancak aşağıda sözünü edeceğimiz gelişmelerin önemlice bir kısmı, siyasetin üzerindeki vesayet perdesinin önemli ölçüde kalktığına işaret ediyor. Bu bağlamda, bir bakıma, Türk demokrasinin standartları yükseliyor; siyasal zeminde bir normalleşme yaşanıyor. Cumhuriyet modernleşmesinin başlıca ideolojik referans noktası olarak Kemalizmi almasıyla birlikte bürokratlar eliyle yürütülen tüm uygulamalar adeta tartışılmaz ve sorgulanamaz bir görünüme bürünmüştü. Bu süreçte, askerî bürokrasi de sistemin merkezinde yer alıyordu. Ünlü Harbiye Marşı, "Kanla ırfanla kurduk/ biz bu cumhuriyeti/Cehennemler kudursa/ ölmez nighbanıyız" dizelerini içerir. Bu dizeler, adeta Cumhuriyet boyunca ordunun kendisine

biçtiği rolün ana hatlarını çizer. Ordunun, geleneksel olarak “Cumhuriyetin kurucusu” olarak mevcut siyasal yapının korunması ve bu amaçla toplumsal gelişim dinamiklerinin yönlendirilmeye çalışılması gibi bir amaç benimsediği söylenebilir.

a) Balyoz Davası

Bazı üst düzey askerlerin sanıkları arasında bulunduğu Ergenekon davasının yanında 2010 yılında açığa çıkan Balyoz darbe planına ilişkin yargılamalara da devam edildi 2011’de. Dava açısından en önemli gelişme, 11 Şubat günü görevli mahkemenin, “delil durumu, dosyada kuvvetli suç şüphesini gösteren olguların bulunması, delillerin tam olarak toplanılmamış olması, sanıkların konumları itibariyle delillere etki yapma ihtimalinin olması, tanıkların henüz dinlenilmemiş oluşu” gibi gerekçelerle 134 sanığın tutuklu yargılanmasına karar vermesiydi. Bu karar, aralarında emekli kuvvet komutanlarının da bulunduğu bir dizi muvazzaf ve emekli subayın tutuklanması anlamına geliyordu. Tutuklanma kararının alınmasında en önemli etkenlerden biri Gölcük Donanma Komutanlığı’nda yapılan araştırma sonucu çok sayıda belgenin ele geçirilmesiydi. Söz konusu belgeler, beş aşamada gerçekleştirilecek bir darbenin ön hazırlığının yapıldığına ilişkin bazı kanıtlar içeriyordu.¹¹ Belgelerin bulunması davaya ilişkin ek iddianame hazırlanmasını ve yeni tutuklamaları beraberinde getirdi. Üçüncü Balyoz Davası kapsamında çok sayıda muvazzaf general tutuklandı. Yargılamayı yapan özel yetkili İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi, 29 Aralık 2011 günü yapılan duruşmada “aralarında hukuki ve fiili irtibat bulunması, sanıkların hukuki durumlarının birbirlerini etkilemeleri” nedeniyle davanın, yine kendi mahkemelerinde görülen "Balyoz Planı" ana davasıyla birleştirilmesini kararlaştırdı. Bu şekilde 2011 yılı sonu itibariyle davadaki toplam sanık sayısı 249’u tutuklu olmak üzere 365’e çıktı.

Balyoz dışında daha küçük ölçekli yargılamalara da başlandı veya devam edildi 2011’de. Örneğin Genelkurmay Başkanlığı karargâhında AK Parti’ye yönelik Internet üzerinden kara propaganda yapılması amacıyla web sitelerinin kurulması iddialarıyla ilgili 2010 yılında başlayan yargılamalar devam etti. Dava kapsamında yeni bulgulara ulaşıldı ve dava, “İrtica ile Mücadele Eylem Planı” davasıyla birleştirildi.

Bunun yanı sıra, Dağlıca Baskını sırasında tabur komutanı olarak görev yapan Yarbay Onur Dirik hakkında, Üsteğmen Çağlar Canbaz’a gerekli önlemleri almadan mayın imha etme görevi verdiği ve bu şekilde ölümüne neden olduğu gerekçesiyle dava açıldı. Dağlıca Baskını sonrası sessiz kalan Onur Dirik, bu olaydan sonra, kendisi aleyhine açılan davanın aslında Dağlıca olayını kapatma çabalarıyla ilişkili olduğunu ileri sürerek basına konuşmaya başladı. Dirik, “saldırıdan 4 saat önce operasyon yapacaktık. Emir geldi, iptal ettik. Ardından baskın yedik” gibi ifadelerle açıkça üstlerini suçlayarak Dağlıca ve bazı benzer baskınlara kasten göz yumulduğu imasında bulundu.¹² Dirik’in yargılama sürecinin ileride daha çok sayıda kişinin soruşturma kapsamına girmesine neden olacağı söylenebilir. Aynı şekilde, benzeri baskın ve operasyonların etrafındaki sır perdesi de buna benzer açıklamalar ve bu açıklamalar ışığında yapılacak soruşturmalarla aralanabilir.

b) YAŞ Süreci

Ergenekon ve Balyoz yargılamaları, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin içyapısında da oldukça önemli çalkantılar meydana getirdi. 12 Haziran 2011 seçimlerinde kısa bir süre sonra ve 2012 Ağustos dönemi Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantılarından hemen önce, 29 Temmuz 2011 tarihinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Işık Koşaner ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları emekliliklerini isteyerek görevlerinden çekildiler. Koşaner, yayımladığı veda

mesajında, “Tutuklamaların evrensel hukuk kaidelerine, hakka, adalete ve vicdani değerlere uygun olarak yapıldığını kabul etmek, birçok hukukçunun da ifade ettiği gibi, mümkün değildir (...). Bu durumun önlenememesi ve yetkili makamlar nezdinde yapılan girişimlerin dikkate alınmaması Genelkurmay Başkanı olarak personelimin hak ve hukukunu koruma sorumluluğumu yerine getirmeme engel olduğundan, işgal ettiğim bu yüce makamda göreve devam etme imkânını ortadan kaldırmıştır” ifadeleriyle açıkça hükümeti suçladı.¹³ Aslında Koşaner, bu konudaki tavrını 18 Şubat 2011 günü kuvvet komutanlarıyla birlikte Balyoz sanıklarını cezaevinde ziyaret ederek göstermişti.

Diğer taraftan, hükümetin söz konusu istifalara giden süreçten haberdar olduğu; ancak davaların pazarlık malzemesi haline getirilmesine izin vermediği yönünde yorumlar yapıldı. Burada dikkat çeken nokta, daha önceki dönemlerde “rejim krizi” olarak değerlendirilebilecek bir sürecin oldukça kolay ve nispeten sancısız atlatılmasıydı. Koşaner ve diğer komutanların istifalarının kamuoyu gündemini çok fazla meşgul etmemesi, Türkiye’de demokratik standartların geliştiğini ve vesayet rejiminin etkilerinin azaldığını gösteren iyi bir örnek oldu.

İstifalar üzerine Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Necdet Özel, önce sembolik olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na, hemen ertesinde de Genelkurmay Başkanlığı’na atandı. Bu noktada, Necdet Özel’e ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Özel, göreve atandığı ilk günden itibaren farklı bir komutan olacağının işaretlerini verdi. İlk YAŞ toplantısında başbakanın yanında değil, diğer üyelerle birlikte normal oturma düzeni içerisinde oturdu. Ünlü 27 Nisan Andıcı’nın da Genelkurmay Başkanlığı’nın web sitesinden kaldırılmasını sağladı. Yine Özel döneminde TSK’nın personel sayısı ilk kez kamuoyuna resmen açıklandı.¹⁴ Kâğıt üzerinde bakıldığında oldukça sıradan gibi görünen bu durum aslında Türkiye açısından bir ilki teşkil ediyor. Zira aşağıda değineceğimiz gibi özellikle personel konuları ve savunma harcamaları konusunda henüz tam bir şeffaflık sağlanmış değil. Bunların yanında Van’ın Özalp ilçesindeki Mustafa Muğlalı kışlasının adı değiştirildi. 30 Ağustos Zafer Bayramı resepsiyonunda ordu adına kutlamaları, Genelkurmay başkanı değil, “başkomutan” sıfatıyla Cumhurbaşkanı Abdullah Gül aldı. Tüm bu sembolik örnekler, Orgeneral Necdet Özel’in demokrasinin güçlendirilmesi ve asker-sivil ilişkilerinin normal bir zemine oturması açısından önemli bir işlev göreceğinin somut göstergeleri olarak dikkat çekti.

Özel gibi yeni Millî Savunma Bakanı İsmet Yılmaz’ın da selefinden farklı bir portreye sahip olduğunu ve daha sivil, demokratik ve özgürlükçü bir dil kullandığını belirtmeden geçmeyelim. Yılmaz, terör eylemlerinden sonra kendisine sorulan sorularda bile itidali ve sağduyuyu elinden bırakmadı. Sorunun çözümü sürecinde hukuk devleti anlayışından ve demokratik ilkelerden taviz verilmeyeceğini vurguladı.

c) Bedelli Askerlik, Vicdani Ret ve Profesyonel Orduya Geçiş

2011’in sonlarında yaşanan bir diğer önemli gelişme ise yıllardır geniş bir kesim tarafından talep edilen “bedelli askerlik” uygulamasının nihayet uygulamaya alınmasıydı. Kaderin ilginç bir cilvesi olarak, bu kararın alınması, 1999 yılında olduğu gibi ülkeyi derinden etkileyen bir depremin gerçekleşmesinden sonra gerçekleşti. Bedelli askerlik yapabilme imkânından yararlanabilmek için 30 yaş sınırı (1982 ve öncesi doğumlu olmak) ve 30.000 lira ücret ödenmesi koşulu belirlendi. Bu şekilde, yüzbinlerce insan, ilgili bedeli ödedikleri takdirde, ailelerinden ve yaşamlarından kopmadan zorunlu askerlik hizmetlerini yerine getirmiş kabul edilecek. Geçmişteki uygulamalardan farklı olarak bedelli askerliğe başvuranlar sembolik veya kısa süreli askerlik de yapmayacaklar. Bu durumun askerlik hizmetinin her yurttaşın hakkı ve görevi olduğu yönündeki militarist algının kırılması açısından uzun vadede yarar sağlayacağı açıktır.

Bedelli askerliğe ilişkin kanun çıkarılmasına rağmen aynı kapsamda yer alacağı düşünülen “vicdani ret” hakkının tanınması ise başka bir bahara kaldı. Bu bağlamda, Türkiye, Avrupa Konseyi üyeleri arasında Azerbaycan ile birlikte “vicdanî ret” hakkını tanımayan iki ülkeden birisi olmaya devam ediyor.¹⁵ Dolayısıyla, “askerlik çağı”na giren tüm erkekler, sağlık durumları elverdiği takdirde, yaşları kaç olursa olsun bu yükümlülüğü yerine getirmek zorundalar. Yurttaşları için zorunlu askerlik hizmeti öngören ve vicdanî ret anlayışını kabul eden ülkelerde, bu haklarını kullanan kişiler, askerlik süresine eşit veya ondan daha fazla bir süreyi çeşitli kamu görevlerini ifa ederek geçirmekteler. Türkiye ise bu türden bir düzenlemeyi kabullenmekte isteksiz davrandığından, vicdanî ret gerekçesiyle askerlik yapmayı reddeden kişiler ciddi hukuksal sorunlarla karşılaştığı gibi bunların üzerinde hukuk dışı yollarla baskı kurulduğu da iddia ediliyor. Diğer taraftan, AB üyesi ülkelerin büyük kısmında zorunlu askerlik uygulaması kaldırıldı. İngiltere, Fransa, Lüksemburg ve İrlanda'da zorunlu askerlik uygulaması uzun süredir bulunmamakta. Bunların dışında, Belçika 1992, İspanya 1993, Hollanda 1996, İtalya ve İsveç ise 2010 sonu itibarıyla zorunlu askerlik uygulamasına son verdiler. Almanya gibi uygulamanın devam ettiği ülkelerde ise askerlik süresi kısaltılmış olup ayrıca yükümlülere başka kamu hizmetlerinde çalışma seçeneği de sunulmaktadır.¹⁶

Öte yandan profesyonel orduya geçiş açısından hâlâ somut bir gelişme olmadığı da dikkat çekiyor. Halihazırda Türkiye, asker sayısı bakımından NATO üyeleri arasında ABD'den sonra en büyük orduya sahip ikinci ülke. Burada, mevcut asker sayısının niceliğinden daha önemli olarak bunların hangi birliklerde ve ne şekillerde kullanıldıkları daha önemli bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye'de doğrudan ordunun amacına hizmet eden muharip sınıflar dışında yardımcı sınıflara mensup çok sayıda askerin de olduğu bilinmektedir. Örneğin, “bedelli askerlik” kararı alınmadan kısa süre önce bile gerek Genelkurmay Başkanlığı gerekse Millî Savunma Bakanlığı tarafından Türkiye'de hâlihazırda mevcut olan asker sayısının ordu ihtiyacının altında olduğu açıklanmıştı. Ancak, asker sayısı Kasım 2011'den itibaren düzenli olarak açıklansa da kamuoyu ile diğer gerekli bilgiler paylaşılmadığından söz konusu ihtiyacın nereden kaynaklandığı bilinmiyor. Hükümetin son dönemde izlediği “komşularla sıfır sorun” gibi ılımlı ve barışçıl politikalarına karşılık asker sayısında kayda değer bir azalma olmaması düşündürücü olarak görülebilir. Aslında, orduda muharip sınıftan bile olsa asker sayısının tek kişi bile artması birden daha büyük bir sayıda artışa yol açıyor. Zira muharip sınıflardaki sayısal artış, doğal olarak, bunlara destek sağlayan birliklerdeki asker sayısının da yükselmesini zorunlu kılar. Orduya alınan her (en azından birkaç) asker, bir bakıma dolaylı şekilde başka birisinin daha hizmetine ihtiyaç duyulmasına neden olmakta. Dolayısıyla kapsamlı bir fayda maliyet analizi yapılarak ordunun nicel büyüklüğüne yeniden bakılması zorunlu bir olgu olarak karşımıza çıkıyor.

d) Ordunun Denetimi Açısından Gelişmeler

Askerî vesayetin neresinde olduğumuzu anlamak için yalnızca ordunun siyasete müdahale etmemesini beklemek yeterli değildir; bunun yanında, silahlı kuvvetlerin siviller tarafından denetlenmesini sağlayacak mekanizmaları da oluşturmak gerekir. Dünyanın hemen her yerinde ordunun ve savunma harcamalarının denetlenmesinde temel görev, “bütçe hakkı” uyarınca parlamentoya düşüyor. Türkiye'de de parlamento, öncelikle hükümet tarafından hazırlanan savunma bütçesini onaylamakta; bunun yanında, Millî Savunma Komisyonu aracılığıyla, Genel Kurul gündemine gelmeden önce güvenlik ile ilgili kanun teklif ve tasarılarını daha spesifik olarak görüşmektedir. Askerî harcamaları içeren bütçe ise Plan ve Bütçe Komisyonu'nda tartışma konusu olmaktadır. Ancak, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının aksine, bu komisyonda, savunma bütçesi daha az tartışılıyor; çeşitli dilek ve

temennilerin dışında ciddi eleştiri getirilmiyor. Örneğin, 2012 bütçesi için komisyona MSB tarafından içinde ayrıntıların yer almadığı genel tablolar sunuldu; milletvekilleri tarafından da ek bilgi ya da bunlara ilişkin detaylar talep edilmedi. Genel Kurulda karşımıza çıkan tablo da, bu yaklaşımla oldukça benzer. Sonuçta Silahlı Kuvvetlere ait bütçe, her sene olduğu gibi bu yıl da, diğer bakanlıkların aksine neredeyse hiç tartışılmadan kabul edildi. Dolayısıyla her şeyden önce Meclisin bu konuda daha fazla inisiyatif alması gerekiyor.

Diğer taraftan Anayasa gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetim yapan ve bir yüksek yargı organı olarak görülen Sayıştay'ın diğer çoğu kamu kurumunu olduğu gibi Silahlı Kuvvetleri de denetleme yetkisi var. Nitekim Sayıştay, hâlihazırda bu denetim yetkisini kullanıyor ve askerî kuruluşları düzenli şekilde denetliyor. Ancak, bu denetimin uzun yıllar boyunca sembolik kaldığı ve harcama kalemlerinin detaylarını kapsamadığı hem Sayıştay hem de TSK yetkilileri tarafından ifade ediliyor.¹⁷

3 Aralık 2010'da kabul edilen Sayıştay Kanununun özellikle askerî malların denetimi konusunda eskisine göre ileri bir adım attığı açıktır. Zira artık, Sayıştay, silahlı kuvvetlerin mal denetimini de başka bir hukuksal düzenlemeye ihtiyaç duymadan yapabilecek. Kanunun genel gerekçesinde, "hesap verilebilirliğin ve saydamlığın sağlanarak kamu kaynaklarının *etkin, verimli ve tutumlu bir şekilde kullanılabilmesini gerçekleştirmek*, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve adına denetim yapan Sayıştay'ın temel işlevlerindendir" denilmekte ve Sayıştay'a Batılı ülkelerdeki muadillerine benzer bir misyon yüklenmekte. Yukarıda değindiğimiz gibi, eski kanun da ilke olarak bu denetime açık olmasına rağmen bir yönetmelik gereği, bu hakkın kullanılması engellenmekteydi.

Tablo: Seçilmiş Ülkelerde Ordunun Asker Sayısı¹⁸

Ülke	Nüfus	Ordudaki Asker Sayısı	Yedeğe Ayrılanlar	Paramiliter (Jandarma vb.)
ABD	304.376.000	1.580.000	865.000	0
Almanya	82.244.000	251.000	162.000	0
Bulgaristan	7.640.000	35.000	303.000	0
Çin	1.324.462.000	2.285.000	510.000	660.000
Danimarka	5.482.000	27.000	54.000	0
Ermenistan	3.002.000	47.000	0	5.000
Fransa	64.473.000	353.000	70.000	46.000
Hindistan	1.134.303.000	1.325.000	1.155.000	1.301.000
İngiltere	60.587.000	175.000	199.000	0
İran	71.208.000	523.000	350.000	40.000
İspanya	45.200.000	128.000	319.000	80.000
İsrail	7.282.000	177.000	565.000	8.000
İtalya	59.536.000	293.000	42.000	143.000
Mısır	75.498.000	469.000	479.000	397.000
Pakistan	163.588.000	617.000	0	304.000
Rusya	141.927.000	1.027.000	20.000.000	449.000
NATO Toplamı	-	4.026.000	3.081.000	489.000

TSK Muvazzaf Asker Sayısı¹⁹

Statü	Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Toplam Mevcudu	J.Gn.K.lığı Mevcudu	S.G.K.lığı Mevcudu
General/Amiral	327	33	2
Subay	33.519	5.453	595
Astsubay	70.547	22.307	1.433
Uzman Jandarma	-	24.145	-
Uzman Erbaş	34.707	8.221	604
Sözleşmeli Erbaş/Er	956	-	-
Uzman Personel Toplamı	140.056	60.159	2.634
Yedek Subay	7.007	729	19
Erbaş/Er	300.612	130.135	1.960
Yükümlü Personel Toplamı	307.619	130.864	1.979
Askerî Personel Toplamı	447.675	191.023	4.613
Sivil Memur/İşçi	48.913	3.706	880
Genel Toplam	496.588	194.729	5.493

Yeni Sayıştay Kanunu ile mal denetimi konusunda getirilen tek kısıtlama ise, söz konusu denetim raporlarının halka açıklanmasıyla ilişkili. Kanunun 44. maddesinin 2. fıkrasına göre, savunma, güvenlik ve istihbarat ile ilgili konularda görev yapan kurumların mal denetimine ilişkin hazırlanacak raporların kamuoyuna açıklanmasıyla ilgili hususların, kendilerinin uygun görüşü alındıktan sonra Sayıştay tarafından hazırlanıp Bakanlar Kurulunca kabul edilecek bir yönetmelikle düzenlenmesi öngörülüyor. Özellikle, Silahlı Kuvvetlerin bugüne kadar sergilediği yaklaşım göz önünde bulundurulduğunda, bu denetimin ne ölçüde gerçekleşebileceği ya da raporların halka açıklanması açısından nasıl bir tavır takınılacağı soru işaretleri uyandırmakta. Dolayısıyla, gerek Sayıştay'ın gerekse siyasal iradenin söz konusu denetim raporlarının kamuoyu ile paylaşılmasını sağlamak noktasında kararlı durmaları, denetimin gerçekten amacına ulaşması için zorunlu. Bu bakımdan, 2010 yılında kabul edilen Sayıştay Kanunu'nun getirdiği yeni denetim yöntem ve prosedürlerinin henüz tam olarak uygulamaya alınmadığı söylenebilir.

e) Mevzuat, Kurumsal Mekanizmalar ve MGK

Daha önce de değindiğimiz gibi, demokratik ülkelerde, ülkenin iç ve dış politikasının ana hatlarının çizilmesi, bunlara yönelik siyasaların belirlenmesi ve son olarak ordunun denetlenmesi siyasetçilerin görevidir. Bu bağlamda, yasama ve yürütme güçleri, söz konusu hazırlık, uygulama ve denetim işlevlerini yerine getirirken yargı da özellikle orduyla ilgili hukuksal sorunların çözümü noktasında görev üstlenir. Türkiye’de asker-siyaset ilişkilerinin genel çerçevesine bakıldığında, bu tabloya çok da uygun olmayan bir manzara ortaya çıkmaktadır.

Her şeyden önce güvenlik sorunlarında yasal mevzuat, orduya aslında sivil siyasetçilerin yapması gereken birtakım hizmetleri üstlenecek şekilde oldukça geniş yetkiler vermektedir. Seydi Çelik tarafından mevzuat üzerinden yapılan bir incelemede, 66 kanun, 8 tüzük ve 40 yönetmelikte Silahlı Kuvvetlere görev ve yetki verildiği ya da ayrıcalık tanındığı belirlenmiştir.²⁰ Bu bakımdan askerlere, gündelik yaşamın farklı aşamalarını içerecek bazı unsurları da kapsayacak şekilde geniş yetkiler verildiği görülmektedir. Askerlerin gündelik siyasete etkiye bulunmalarını sağlayan en önemli kurumsal mekanizma ise Milli Güvenlik Kuruludur.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra aralarında ABD, Fransa, İtalya’nın da bulunduğu dünyanın pek çok ülkesinde savunma ve güvenlik konusunda siyasal iktidara danışmanlık yapmak ve siviller ile askerler arasında eşgüdümü sağlamak üzere yüksek kurullar oluşturulmuştur. Nitekim halen, İngiltere dışında, neredeyse tüm ülkelerde MGK benzeri oluşumlar bulunmaktadır. Ancak demokratik Batı ülkelerinde benzeri kurullarda askerler bizatihi kurul üyesi olmaktan daha çok sivillere, kendi alanlarıyla ilgili olarak danışmanlık hizmeti sunarlar. Steven A. Cook, Batılı devletlerdeki bu genel tavrın aksine, Türkiye, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde, ordunun iç ve dış güvenliğe dönük kendi çıkarları doğrultusunda oluşmuş tehdit algıları olduğunu savunmuştur.²¹ Bu bağlamda, Türkiye’de 1949 yılında 5399 sayılı Kanunla temeli atılan, 1961 Anayasası ile de anayasal bir kurum niteliği kazanan Millî Güvenlik Kurulunun (MGK) etkisi ve gücü, 1971 muhtırasından sonra gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ile artmıştır. 1961 Anayasası’ndaki benzeri hükmü büyük ölçüde koruyan 1982 Anayasası’nın 118. maddesine göre “Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir.”

Ülkemizde çoğu Batılı örneğinin aksine, askerler, Kurulun doğal üyesidir ve sivillerle eşit oy hakkına sahiptir. 1961 Anayasası’nda kurul üyeleri arasında siviller çoğunlukta iken 1982 Anayasası’nın ilk hâli ile asker-sivil dengesi askerler lehine değiştirilmiştir. Benzer şekilde 1961 Anayasası’nın ilk halinde, Kurul, yalnızca bir danışma organı görüntüsü çizerken, bu Anayasada 1971 yılında yapılan değişiklikler sonucunda Kurulun “tavsiye edici” kararlarını Bakanlar Kuruluna sunabileceği hükme bağlanmıştır. 1982 Anayasası da bu hükmü korumuş ve Kurulun tavsiye kararlarının hükümetçe öncelikle dikkate alınacağını belirterek bir adım ileri götürmüştür.

MGK Genel Sekreterliği, kanun gereği, Başbakan adına, millî güvenlik ile ilgili hizmetlerin eşgüdümü için tüm kamu kurum ve kuruluşlarından bilgi isteme hakkına sahiptir. İlgili kurumlar istenilen bilgiyi zamanında vermekle yükümlüdür. MGK Genel Sekreterliği, bu yolla aldığı bilgileri değerlendirerek raporlar hazırlar ve Kurula sunulmak üzere millî güvenlik esaslarını belirler. Kurul, bunun ardından kabul ettiği esasları kamu kuruluşlarına göndererek bunlara uyulmasını talep etme yetkisine haiz olmuştur.

Kurulun çalışma ilke ve esaslarını, 1983 yılında çıkarılan 2945 sayılı Millî Güvenlik Kanunu belirlemektedir. Kanuna göre MGK'nın temel görevi, "devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması"dır. Kanunun ilk şeklinde, Kurulun görevleri belirlenirken millî güvenliğin kapsamı konusunda hiç de cimri davranılmamış ve neredeyse yürütme organının yetkisinde bulunan tüm konular zikredilmiştir. Ancak 2003 yılında yapılan değişikliklerde MGK'nın işlevlerinde önemli daraltmalara gidilmiştir. Buna göre, "devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması" millî güvenliğin, ilgili Kanunda belirtilen tanımını oluşturur. Millî Güvenlik Siyaseti ise "millî güvenliğin sağlanması ve millî hedeflere ulaşılması amacı ile Millî Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti" ifade etmektedir. Dolayısıyla MGK'nın çok geniş bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir. Eğitimden ekonomiye, kültür politikalarından dış politikaya kadar çok geniş bir yelpazede MGK, söz söyleyebilecek konumda bulunmaktadır. Kısacası 2945 sayılı Kanun, Anayasanın çizdiği genel çerçeveyi bir hayli genişletmiş ve savunma politikalarının belirlenmesi açısından MGK'ya önemli yetkiler vermiştir.

1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik girişimlerinin ivme kazanmasıyla MGK'nın yapısı ve işlevlerinde birtakım değişikliklere gidilmiştir. Bu amaçla, başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanı da MGK'ya üye yapılarak Kurul içindeki sayısal denge sivil lehine tersine çevrilmiştir. 7 Ağustos 2003'te AK Parti iktidarı tarafından gerçekleştirilen bir dizi başka değişiklikle, Genel Sekreterin, YAŞ Kararları uyarınca ve Genelkurmay Başkanı'nın seçimi ve onayı doğrultusunda atanması yerine, bu konuda başbakana doğrudan verilmiş; aynı zamanda sivil bir isim olabilmesinin önü açılmıştır. Aynı değişiklik aracılığıyla, MGK Genel Sekreteri'nin de yetkileri sınırlanmış ve Kurul tarafından alınan kararların izlenmesi görevi, Kanunun ilk şeklinde Genel Sekretere aitken başbakanın uygun göreceği bir başbakan yardımcısına aktarılmıştır.²² Bu kapsamda, 2004 yılının Ağustos ayında Kurul tarihinde ilk kez bir sivil, Büyükelçi Yiğit Alpogan, Genel Sekreter olarak atanmıştır. Bunun yanı sıra, Kurulun ayda bir yaptığı toplantılar iki ayda bire düşürülmüş ve hükümete çeşitli konularda danışmanlık yapabileceği, eskiden olduğunun aksine tavsiye kararları hazırlayamayacağı hükme bağlanmıştır.

2011 Yaş Raporu İzleme ve Değerlendirmesi

Stratejik Düşünce Enstitüsü tarafından 2011 yılında hazırlanan “Yüksek Askeri Şura ve Hükümet-TSK İlişkileri” başlıklı raporda;

1. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'na (MSB) bağlanmalı, kuvvet komutanlıkları Genelkurmay içinde birimlere dönüştürülmelidir.
2. TSK esas görev alanı olan yurt dışı savunma konularına odaklanmalı, iç emniyet ve asayiş yükümlülüğünden çıkarılmalıdır.
3. Soğuk Savaş Dönemi koşullarındaki tehdit algılarına göre teşkilatlanan ancak tehdit sonrası önemli bir kuvvet indirimine gitmeyen TSK'nın yapısında fonksiyonel bir küçülme, yeniden yapılandırma ve modernizasyonunu sağlayacak köklü bir reform gerçekleştirilmelidir.
4. TSK'da görev yapan Albay sayısı 6 bin 350'ye, general ve amiral sayısı da 363'e çıkmıştır. Bu durum ciddi bir hantal yapıyı da beraberinde getirmektedir. TSK'da terfi sistemi teamüller çerçevesinde değil rekabet ortamını teşvik eden, bilimsel ve mesleki performansı ön plana çıkaran bir yapıya kavuşturulmalıdır.
5. Milli Savunma Bakanı, Balyoz ve Ergenekon Davaları nedeniyle sanık konumunda bulunan askeri personeli, 926 sayılı TSK Personel Kanununun 65. maddesindeki yetkisiyle açığa almalıdır.
6. TSK harcamalarının Sayıştay denetimi önünde hiçbir hukuki ve fiili engel bulunmamalı, bu konuda tam bir şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesi hâkim olmalıdır.
7. TSK'nın bütçe, eğitim ve personel politikası, hesap verebilir konuma gelecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.
8. Askerlik Kanunu yeni ihtiyaçlar ve belirlenecek yeni vizyon kapsamında yeniden düzenlenmelidir.
9. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Askeri Yargıtay kaldırılmalı, askeri yargı sadece askeri disiplin suçlarına bakmalıdır.
10. Askeri eğitim kurumlarının müfredatları yeniden düzenlenmelidir. Bu kapsamda askeri liseler kapatılmalıdır.
11. “Terörle Mücadelede Konsepti” değiştirilmelidir. Bir aylık acemi eğitimi almış er ve erbaşlar, yıllarca dağda kalmış silahlı militanların karşısına çıkarılmamalıdır. Terörle Mücadelede inisiyatif kesinlikle İçişleri Bakanlığı'nda olmalıdır. Bu mücadele, Jandarma ve Emniyet içinde özel kuvvetlerden oluşturulacak profesyonel ekiplerle yapılmalıdır.
12. Bu bağlamda Jandarma Genel Komutanlığı İçişleri Bakanlığı'na bağlanmalıdır. Zaman içerisinde ise Jandarma Teşkilatı sivilleştirilmeli ve Polis Teşkilatına paralel olarak profesyonel bir yapıya kavuşturulmalıdır.
13. TSK kademeli olarak profesyonel orduya geçmelidir.

şeklinde 13 ana başlık altında çeşitli öneriler sıralanmıştır. Aradan geçen bir yıllık süre zarfında bu önerilerin hiçbirinin tam olarak yaşama geçmediği görülmektedir. Geçtiğimiz son bir yıl boyunca sıralanan başlıklar altında bir düzenleme yapılmadığı dikkat çekmektedir.

Bu konuda Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) tarafından gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. Bu bağlamda, Doç. Dr. Hamit Emrah Beriş tarafından 2012 yılı içerisinde *Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi* başlıklı kapsamlı bir rapor hazırlanmış ve bir panelle kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ayrıca önümüzdeki dönemde yapılacak çalışmalarla SDE sürece katkı sunmaya devam edecektir.

Sonuçlar ve Öneriler

- Türk Silahlı Kuvvetleri'nde tayin, terfi, atama, görev süresini uzatma ve TSK'dan ayırma gibi işlemler YAŞ'ın görev ve sorumluluk alanından çıkarılarak YAŞ istişari bir kurul haline dönüştürülmelidir.

Bu çerçevede YAŞ, 1612 sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 3. Maddesinde sıralandığı üzere Askeri Stratejik Konseptin tespiti, TSK'nın modernizasyonu gibi konularda görüş bildirmekle görevli olmalıdır.

Buna paralel olarak aşağıda ifade edilen düzenlemeler yapılmalıdır:

- a. Albayların general ve amiralliğe yükseltilmeleri 926 sayılı TSK Personel Kanununun 121. Maddesi çerçevesinde müşterek kararname ile yapılmalıdır.
- b. General ve amirallerin terfi ve atamaları ile görev sürelerinin uzatılması 926 sayılı TSK Personel Kanununun 121. Maddesinde yer alan usul ve esaslar çerçevesinde müşterek kararname ile yapılmalıdır.
- c. Kadrosuzluk, yetersizlik, disiplinsizlik, ahlaki durum ve kanunda belirtilen diğer nedenlerden dolayı TSK'dan ayırma işlemini yapma YAŞ'ın görev alanı dışına çıkarılmalıdır.

- YAŞ'ın mevcut haliyle devam etmesi halinde YAŞ kararlarının Cumhurbaşkanı onayıyla yürürlüğe girmesini temin edecek düzenleme yapmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bu güne kadar karşılaşılan sorunlar farklı şekillerde devam edecek, hükümet-TSK ilişkileri sorunlu bir alana mahkûm olacaktır. Bu açıdan;

a. 1612 sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 5.maddesine; "Kararlar Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmayan kararlar geçersiz sayılır. Bu durumda, general ve amiralliğe terfi ile general ve amirallerin terfi, atama, emeklilik ve görev sürelerinin uzatılması 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun 121. Maddesinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde müşterek kararname ile yapılır."

Fıkrası eklenmek suretiyle TSK komuta kademesinde yapılacak her türlü düzenlemede (terfi, atama, görev süresinin uzatılması ve TSK'dan ayırma) ileri demokrasilerde olduğu gibi sivil iradenin söz sahibi olması sağlanacak, bu konuda karşılaşılabilecek bütün olası sorunlar da giderilmiş olacaktır.

b. Anayasa'nın 125. Maddesinde değişiklik yapılmak suretiyle terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma da dâhil olmak üzere, YAŞ kararlarının tamamı yargı denetimine alınmalıdır.

- Ergenekon, Balyoz ve diğer davaların şüpheli ve sanıkları hakkında yapılması önerilen işlemler ilişkin genel ilkeler:

- a. Bu davalar nedeniyle tutuklu olan personelin terfi ettirilmesi hukuken mümkün değildir..
- b. Söz konusu davalarda yargılanan ve rütbelerinde bekleme sürelerini dolduran (tutuklu-tutuksuz) personel emekli edilmelidir.
- c. Bu davalarda yargılanan ve rütbelerinde bekleme süresini doldurmamayan tutuklu personel açığa alınmalıdır.
- d. Söz edilen davalarda tutuksuz yargılanan personel pasif görevlere getirilmelidir.
- e. Ergenekon, Balyoz ve diğer davalarda yargılanan ve terfi ettirilemeyen general ve amirallerin görev sürelerinin uzatılması yoluna gidilmemelidir.

- Darbelerin gerekçesi olarak gösterilen TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır.

- Yeni anayasa çalışmaları kapsamında yapılacak düzenlemelerle;

- a. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmalıdır.

- b. Milli Güvenlik Kurulu Anayasal bir kurum olmaktan çıkarılarak görev ve işlevleri yeniden tanımlanmalıdır.

- c. Askeri yargıda düzenlemeler yapılmalı, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) kaldırılmalıdır.

- Ordu üzerinde tam bir sivil ve demokratik denetim, ancak malî harcamaların halkın seçilmiş, meşru temsilcileri olan siyasetçiler tarafından izlenmesi ve denetlenmesiyle sağlanabilir. Bu bakımdan, gerek hükümet gerekse TBMM savunma harcamaları konusunda gerekli denetim mekanizmalarını oluşturmalı ve çıkan değerlendirmelerin sonuçlarını kamuoyu ile düzenli şekilde paylaşılmalıdır.

- Parlamentolar, temsilcisi oldukları halk adına yürütmenin işleyişini gözetir ve denetlerler. Bu bakımdan, Türkiye'de parlamenterler, yükümlü oldukları görevin gereğini yerine getirmek açısından gerekli duyarlılığı diğer kamu kurum ve kuruluşlarına benzer şekilde savunma sektörü için de göstermelidirler. Orduya yönelik bütçenin hazırlanması ve denetlenmesi açısından parlamenterler sivil kurumlara yönelik tavırlarının aynısını sergilemekten kaçınmamalıdır.

- Hâlen genel bütçe dışında yer alan ve bu nedenle sınırlı bir denetlenme imkânları bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) kanalıyla yapılan harcamalar bütçe içine alınmalıdır. Zira bunlar bütçe dışında kaldıkları sürece gerçek anlamda denetlenmeleri ve denetlemenin asıl amacı olan halkın bilgilendirilmesi mümkün olmayacaktır.

- Millî Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı gibi savunma harcamaları yapan ve TSK personelinin idarî olarak bağlı bulunduğu kamu kurumlarının harcamaları, bütçede daha detaylı olarak gösterilmelidir.

- Sayıştay'ın 6085 sayılı Kanunla genişleyen denetim yetkisini etkin şekilde kullanmasını sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Sayıştay, "yerindelik denetimi" olarak algılanmaması gereken "performans denetimi" hak ve yetkisine en geniş şekilde sahip olmalıdır. Bu bakımdan mevzuatta gerekli düzenlemelere gidilmelidir.

- OYAK'a kanun ile tanınan ayrıcalıklara son verilmelidir. Bu kuruluşun da diğer ekonomik aktörlerle eşit piyasa koşullarında faaliyet göstermesi sağlanmalıdır. Bu amaçla darbe koşullarında çıkarılmış OYAK Kanununun içeriğinde değişiklik yapılmalıdır. Ayrıca OYAK üzerinde sivil denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır.

- Yedek subaylar başta olmak üzere TSK mensubu asker ve sivil memurlardan istemeyenlerin OYAK'a üye olmamalarına imkân tanınmalıdır. Özellikle yedek subaylara hiçbir getirisi olmayan, maaşlarından % 5 OYAK kesintisi yapılması uygulamasına son verilmelidir.

- Hâlihazırda ordunun asker sayısı kamuoyuna açıklanmaya başlanmıştır. Ancak bu yeterli değildir. Dolayısıyla muvazzaf veya zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren mevcut

personelin sayısının kaç olduğu, bunların ne amaçla ve ne şekilde kullanıldıkları kamuoyuna ikna edici bir tarzda anlatılmalıdır. Asker sayısında siyasal otoritenin ÷lkeye yönelik gelecek vizyonu konusunda azaltmaya gidilmelidir.

- Ordudaki asker sayısı savunma harcamalarının artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle gerekirse zorunlu askerlik hizmetinin kapsamının yeniden gözden geçirilmesi ve en azından kısaltılması yararlı olacaktır.
- TSK içindeki terfi sistemi gözden geçirilmeli, hâlihazırda olduğu gibi hiyerarşı piramidinin tersine dönmesine izin verilmemelidir. Bu durum, ordudaki asker sayısının azaltılmasını sağlayacak en önemli etmenlerden birisidir.
- Askerlerin orduevi, lojman, gazino gibi askerlik hizmetinin temel gereklerini oluşturmayan birimlerde, farklı unvan ve görevlerle kullanılmasına son verilmelidir. Birliklerin ihtiyaç planlamaları bu türden farklı sosyal tesislerde görevli ya da doğrudan kişilere bağı çalışan asker olmayacağı düşüncesine göre planlanmalıdır.
- Millî Savunma Bakanlığı üst düzey bürokrasinin tamamen askerlerden oluşması uygulamasına son verilmeli; siyasal otoritenin taşıdığı sorumluluk da göz önünde tutularak belirli mevki ve makamlara sivil bürokratlar atayabilmesinin önü açılmalıdır. Mevcut uygulamada tüm üst düzey bürokratların askerî hiyerarşı içinde yer alan, dolayısıyla terfi ve tayin gibi konularda doğrudan kendi amirlerine bağı olan bir görünüm çizmesi, Bakanın yönetim süreçleri tam olarak kendi denetimine almasını engellemektedir. Oysa bakan, görev alanında siyasal sorumluluğu ilk elden taşıyan kişidir ve bununla doğru orantılı yetkilere de sahip olması gerekir.
- Asker kişilerden gelen kendi amirlerine yönelik şikâyetleri bağımsız ve hiyerarşı dışından değerlendirecek, sivillerin kontrolünde ve hükümete bağı Askerî Ombudsmanlık kurumu ihdas edilebilir.
- Asker kişiler tarafından işlenen suçlarla ilgili sivil mahkemelerin denetim yetkisi genişletilmelidir. Burada ideal olan uygulamada yeknesaklık sağlanması açısından askerî yargı sisteminin ortadan kaldırılması ve yetkilerinin sivil yargıya devredilmesidir. Ancak Türkiye’de bu türden bir durumun yaşanması kısa vadede mümkün olmayacağına göre en azından askerî mahkemelerin yetki alanları daraltılmalıdır. Daha önce de değindiğimiz gibi bu durum, hem yapılacak malî denetimlerin daha etkin ve caydırıcı olmasını sağlayacak hem de hukuk devleti ilkesi gereğı sanık haklarının daha etkin korunmasını sağlayacaktır.

Sonnotlar

¹ Doğan Akın, “Bir Darbe Dönemi Eseri Olarak YAŞ Kanunu”, <http://t24.com.tr/yazi/bir-darbe-donemi-eseri-olarak-yas-kanunu/3992>

² Süreci farklı yönleriyle ele alan burada yararlandığımız bazı çalışmalar; William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset- 1789’dan Günümüze*, çev.A.Fethi, Hil Yay., İstanbul, 1996; Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs- 12 Mart*, İletişim Yay., İstanbul, 1994; Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yay., Ankara, 1991; Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, İz Yay., İstanbul, 1993; Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001; Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010; Levent Ünsaldı, *Türkiye’de Asker ve Siyaset*, çev Orçun Türkay, Kitap Yay., İstanbul, 2008; Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yay., İstanbul, 1993; Seydi Çelik, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Devlet: Askerî Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri*, Salyangoz Yay., İstanbul, 2007.

³ Fehmi Çalmuk, *Selamûn Aleyküm Komutanım: Bir Erbakan Hikayesi*, Kim Yay., Ankara, 2000, s. 320-323.

⁴ Şamil Tayyar, *Kit’a Dur: 28 Şubat’tan 27 Nisan’a İktidar Kavgası*, 3. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2009, s. 95-96.

⁵ Tanel Demirel, *2000’li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim ve Statüko Arasında Türk Ordusu*, SETA Vakfı Araştırma Raporu, Ankara, 2010, s. 8.

⁶ *Opinion of the European Economic and Social Committee on EU-Turkey Relations with a View to the European Council of December 2004*, Raportör: Tom Etty, http://eescopinions.eesc.europa.eu/EESCOpinionDocument.aspx?identifiser=ces\rex\rex172\ces965-2004_ac.doc&language=EN (Erişim tarihi: 11.11.2010)

⁷ Ahmet Yıldız, “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, *Almanak 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, der. Ümit Cizre, TESEV Yay., İstanbul, 2006, s. 12.

⁸ “EMASYA Nedir?”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25053516/#storyContinued> (Erişim Tarihi: 22.12.2010)

⁹ Fikret Bila, “Genelkurmay’dan ‘Beka Sorunu’ Mesajı”, *Milliyet*, 18 Aralık 2010.

¹⁰ Hasan Cemal, *Türkiye’nin Asker Sorunu: Ey Asker Kışlağa Dön*, Doğan Yay., İstanbul, 2010, s. 442.

¹¹ “Donanmadan Çıkan Deliller Balyoz Davasında”, *Zaman*, 14.01.2011.

¹² “Onur Dirik’ten Tartışılacak Açıklamalar”, *Zaman*, 17.10.2011.

¹³ “Orgeneral Işık Koşaner İstifa Etti”, *Milliyet*, 29.07.2011.

¹⁴ http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_10_Guncel/2011/guncel_53.htm

¹⁵ Ümit Kardaş, “Vicdani Ret İtirazı”, *Taraf*, 20 Ocak 2010.

¹⁶ “Profesyonel Ordu Şart Çünkü”, <http://www.stratejikboyut.com/haber/profesyonel-ordu-sart-cunku--44458.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2011)

¹⁷ Murat Yetkin, “Zor Problem Askerî Bütçe”, *Radikal*, 18 Haziran 2003.

¹⁸ *Military Balance* 2010, s. 462-464’ten derlenmiştir.

¹⁹ http://www.tsk.tr/3_basin_yayin_faaliyetleri/3_4_tsk_haberler/2012/tsk_haberler_76.htm (Erişim Tarihi: 20.07.2012)

²⁰ Çelik, a.g.e., s. 181-183’ten aktaran Hale Akay, *Türkiye’de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Öneriler*, TESEV Yay., İstanbul, 2009, s. 13.

²¹ Steven A. Cook, *Ruling But Not Governing: The Military and Political Government in Egypt, Algeria and Turkey*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2007, s. 111.

²² Ümit Kardaş, “Askerî Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Gücünü Etkin Bir Şekilde Kullanması”, *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye’de Ordu*, der. Ahmet İnsel-Ali Bayramoğlu, 4. Baskı, Birikim Yay., İstanbul, 2009, s. 303.